

1. ^{60 38} de Beauſebre ſ. Isaacij
diff. de novi Frederis
Libris Apocryphis,
Berolini, 1739.
2. von der Hand ſ. Herm. ſ.
tractatus Talmudi-
cus de plagis Anti-
quitatum judaicarum,
Helmſtadty, 1720.
3. ————— Epistoła
jvelis Prophetæ ad
Regem jehoramum,
Helmſtadty, 1720.

15
3

**BENEFICIUM
VERSIONIS
FONTIVM HEBRAICORVM,
LVTHERI**

A. MDXXI. mensibus æstivis, in patmo,
pro versione paranda

hebraicas & græcas literas excolentis
memoria seculari

in academia Julia

A. MDCCXXI. d. XXI. Augusti
publica feria loco

in auditorio illustratum

ab

HERMANNO von der *W*ardt /

Acad. Jul. Sen. & Præp. Mariæb.

Helmstadt,

Typis SALOMONIS SCHNORRII.

MDCCXXI.

An te Brunsvicenses has nundinas, mense augusto, *Josua* extiteramus *comites in castris Gilgalensibus*, supra Hierichuntem, ad boream, qui coram arca fœderis cum Israelitarum senioribus prostratus, calamitatem gentis publicam deplorat, cæso in obsidione urbis Ajenfis judaico milite. Cum ergo Josuæ in luctu injungeretur ad sua redire negotia, nobis, commilitonibus ejus, hodie e re fore visum est, *in sorte Josua*, pro exploranda veritate, contemplari *sortem versionum codicum hebraicorum*. Versiones nobis pro sortibus Josuæ, ad detegendum interpretum errores. Ansam nobis dedit *recordatio fati Lutheri*, ante hos ducentos annos, 1521. qui cum *in patrum* mense majo concesserat, inde non digressus ante martium anni 1522. interea solus *in arce Wartburgo* degens, mensibus his æstivis *lingua hebraica & græca* studio se totum dedisse fertur; hoc quidem fine, *ut veteris & novi testamenti hebraicos & græcos codices in vernaculam transferre posset*. Qui igitur pridem in militibus Josuæ locum habueramus, nunc & in literis his *commilitones Lutheri* nos esse juste recordabamur, oraculum *Seckendorffii* attendentes, *Hist. Luth. f. 204*. Diligenter *inoubuerat in ista solitudine sua Lutherus per totam æstatem anni 1521. excollenda lingua hebraica & græca, ut versioni, quam meditabatur, parem se prestare posset*. *Exstabans quidem versiones bibliorum germanica, Norimberga annis 1477. 1483. 1490. item Augusta 1518. typis publicata, sed nullo populi fructu, cui nec legi permittebantur, nec*

ob

ob styli & typorum horriditatem satisfacere poterant. Incommodis istis remedium querens Lutherus & veritati operam dedit, dum, quantum poterat, sensum scriptura genuinum ex textu originali sequebatur, & perspicuitati sermonis studebat.

Nobis, qui ducentis a Luthero annis vivimus, fortuna affulfit ferenior, quando præfidiis jam instructi locupletioribus, gaudemus merito, nos ex gentibus oriundos fontibus frui sacris, non pro rivulorum gustu, sed pro scaturiginis primæ suavitate integritateq;. Nostrum itaque, comparare avitam ignorantiam, quando inter proavos coluimus idola, cum præfenti peritia, qui fontibus potimur sacris. Mira temporum & fatorum vicissitudo, quando idola gentes sumus venerati, nunc christiani fontium dulcedine delibuti.

Si Luthero ad nos redire daretur, nostra luce gavissus suæ ætatis ortum auroram diceret primam, cujus diem nobis gratuletur, certe lucem fereniorum. Quamobrem, quando illa ætate conatus vir solertissimus *versionem utriusque fæderis vernaculam juxta fontes apparare*; quod Erasmus in græco nuper ante illum tentarat latine, in hebraicis recte moliebantur alii, odii metu retenti plus, quam fiducia gratiæ animati. Nostrum hodie fuerit, meminisse, quæ *fata fuerint remotis jam seculis ad illa tempora versionum, ratione fontium hebraicorum. Inter Judæos ante ætatem Christi, contigerat, illos dedidicisse linguam avitam, & præter Chaldaicam & Syriacam diale-*

Etos *graciam pro vernacula adscivisse*, illos præfer-
 tim, qui extra Judæam, in Africa, Asia & Euro-
 pa sedem erant a multis seculis, certe ab Alexan-
 dri temporibus nacti, quibus illud os nativum.
 Judæi tunc & græci labris pares, nec Judæi he-
 braica, nisi in scholis ut hodie instituti, in sua
 patria callebant.

Ut igitur populo, avitæ linguæ imperito, con-
 suleretur aliquo modo, *versionis ac interpretatio-*
nis beneficium fuit quæsitum. Uti principes per
 interpretes in remotis terris & regnis agere no-
 verant, ita & scripta sacra, in synagogis præle-
 gi sueta, utpote vulgo ignota, populari dialecto
 exprimi ac reddi cum fructu posse animadver-
 terunt. Juncti proinde lectoribus mosi per
 synagogas *interpretes chaldaici*, qui quod illi he-
 braice legissent, redderent chaldaice, ut intelli-
 gerent sensum, qui hebraica ignorarent. Jam
 ab Esræ ætate id fuisse inter Judæos usitatum,
 vulgo ex Esræ historia asseritur. *Sera* potius æ-
 tatis fuerit institutum, post *Maccabaorum tempora*.
 Inprimis usus, per sabbata mosi integrum an-
 no quolibet legendi, per sectiones distinguen-
 di, & totum corpus mosaicum quotannis absol-
 vendi, tum & mosaicis פִּרְשֵׁי תּוֹרָה, ἀφορισμοῖς,
sectionibus, sociandi ex prophetis הפְּטָרֹת, δευτε-
 ρώσεις, *consecraria*. Neque enim illa anniversa-
 riæ integræ & plenæ auctæque lectionis publi-
 cæ ἀνεπίβητα, per tam justa textuum intervalla,
 ex mose & prophetis, ætate Christi comparuit,
 quando prælegentis arbitrium & scopus nunc
 hæc

hæc nunc illa elegit, quod & ipse Christus plus simplici vice fecit. *Illæ sane constitutio republica judaica est posterior*, quando in exilio consilia inter antistites & doctores inita, de rebus sacris, ritibus & moribus, ut & universo gentis exulis gubernandæ & ab apostasia ad gentes vel christianos retinendæ modo. *Quæ liturgia non uno seculo in præsentem apud Judæos ordinem est digesta, sed subinde emendata.* Sane divisio iusta pentateuchi, pro lectione sabbatica, signis ac notis definita, recens, hierosolyma deleta aliquot seculis posterior. Totum corpus juris judaici, *Mischnajoth*, post templi cineres, diu satis, congestum a R. Jehuda ex majorum traditis, pro civilibus & sacris illorum rebus in exilio gubernandis. Neque vero allegati jurium illorum aut constitutionum autores, vetustiores uno ante templum deletum seculo; rara mentio remotiorum. Uti illa *jurium digestio tam seræ*, ita & *liturgiæ hodiernæ circumscriptio ætatem non habet majorem, quæ fere Hillelis posterioris prudentiam atque auctoritatem arguit.*

Unde porro perspicuum, *versiones chaldaicas, Onkelosi & Jonathanis*, in mose & prophetis, ætatem Christo priorem aut æqualem frustra apud Judæos fingere, quæ omni suo stilo statum populi in exilio referunt, & multis locis christianæ doctrinæ sunt oppositæ, ad præmuniendam gentem in judaica professione contra mutationem. Neque ab *Hieronymo*, qui Judæorum res scrutatus sollicitè, visa vel illarum una, qui nec

Onkelosum nec Jonathanem memorat. Quod nequaquam intermisisset. Post Aquila, Symmachi & Theodotionis tempora, & ad exemplum illorum in *ingraecis*, chaldaicas quoque versiones concinnare placuit, & plus in babylonicarum synagogarum usum, quam occidentis & europæarum. Nomina vero antiquorum autorum, Onkelosi aut Aquila & Jonathanis recentibus scriptis præfigere, & auctoritatem avitam prætexere, illis seculis fuerunt. Talibus sane usi sunt in vertendo codicibus, qui post seras descriptiones, amanuensium jam senserant negligentiam. *Hagiographorum versiones Chaldaicas*, talmude ipso esse posteriores, illius expressæ laudes, mixtæ, abunde testantur.

Græca Judæorum versio chaldaicis longe est antiquior, ætate Christi prior: Quando in magna apud Judæos suæ linguæ rerumque avitarum ignorantia, misertus Alexander Jannaus, Judæorum rex & Pontifex maximus, suæ gentis, de versione græca illi prospexit, ut haberent vulgo, quod legerent, suo jam ore. A Ptolemao græcæ versionis judaicæ repetere exordium, quod ex Aristæ fabula factum erat hæctenus, judæos inter & christianos, vanum & inane esse monuerunt nuper ac demonstrarunt Witzium & Hody, Batavus & Anglus; Quos tædet fuci veteris, de septuaginta judæorum senioribus a Ptolemao in ægyptum vocatis, cellis aut museis rotidem clausis, & divino instinctu in eandem omnibus versionem non ductis sed tractis. Ex quo somnio fabula

*bula nata septuaginta interpretum, septuaginta vi-
ralis versionis* caractere barbaro & falso. Lon-
ge post Ptolemæum Philadelphum græcam il-
lam judaicam versionem natam esse agnove-
re dudum & alii, in quibus & Usserius. A-
lexandri sane Jannæi ætatem non superat, ul-
lis indiciis firmis, cum inter Judæos antea li-
teræ græcæ essent magis odiosæ & invisæ quam
jugum, quod horrebant, græcum. Non ausus fu-
isset privatus, vel & eorum numerus, hoc gen-
ti exosum opus aggredi, & græce mosen &
prophetas reddere, eamque græcam versio-
nem omnium manibus ingerere, quod horru-
issent omnes. Ast Jannæi regis, judæorum at-
que summi simul pontificis, prudentia, auto-
ritas etiam & potestas suprema, effecerit tan-
dem, ut fieret, quod fieri non posse existima-
tum ante. Ille, pro innata sagacitate id age-
bat, ut judæos per ægyptum præsertim sparfos,
græco ore usos, sed peculiari suo in ægypto,
ad Bubastin, Oniæ templo & proprio Pontifice
usos, omnibus modis sibi devinciret, & ne a
judæis in Palæstina recederent, sed devincti
illis manerent, omni contentione epistolis et-
iam ad illos datis allaboravit. Hoc prudenti
& salutari scopo, ut regem & pontificem de-
cebat, pro unione suarum gentium vel conc-
ilianda in religione vel retinenda, ne palæ-
stini & ægyptii judæi religionis discrimine in
dissidia ruerent utrique parti tandem exitiosa;
non tam permiserit, quam suaserit, unum

omnibus legi corpus legum, diversa licet dialecto, hebraica & græca. Hujus igitur consilio factum apparet, pro regis & Pontificis eminentissima potestate, ut ægyptiis, Alexandrinis judæis, codex committeretur hebraicus, quem græce redderent in suos usus, pro judaicis legibus & rebus cognoscendis. Quæ opera non unius viri, sed multorum labore partito constitit; cujus autorum discriminis index apertus styli diversitas ingens. Quanto Jannæi regis & Pontificis scopus integrior, tanto *primus ille conatus infelicior*, quod incideret in viros, *græce plus quam hebraica linguæ peritos, bonarum ceterarum literarum ruæes, geographia & historia, avita etiam judaica plane expertes*. Unde versio nata, non doctrinæ cultu, non sententiæ genuinæ sensu, sed solo græci oris habitu conspicua, a mose & prophetis plerumque longissime remota. Non regis hoc & Pontificis culpa, qui integriorem optasset, sed facti injuria, quæ peritiores non permisit interpretes; inprimis cum interpretari digne summum sit artificium, omni politiori literatura suffultum. Impoliti interpretes judæi impolitam dedere versionem græcam judæis & græcis. Iniquitas fortunæ hujus toleranda fuit, donec alia ætas adultior primam corrigeret infantiam. Admissa ergo, qualiscunque esset, regis & Pontificis autoritate munita, versio prima græca, judaicæ universæ genti sacra. Quæ *vulgata & publica versionis græca inter judæos auctoritas,*

ioritas effecit, ut ab apostolis ad *Judeos graecos* scribentibus adscisceretur tanquam judæis propria & vernacula. Placuit hoc cælo, pro infinita illius sapientia, ad judæos & gentes demulcendos. Quæ ergo vix uno ante natum christum seculo emerferat, omnium usu tolerata, uti a judæis, ita & a christianis, hisque multo promptius, accepta & culta est. Quomodo admirabili fati prosperitate judæorum & christianorum manibus publice privatimque trita est. Donec hierosolyma deleta, christiana re jam florente, *judaorum aliqui*, in quibus *Aquilas, Symmachus, Theodotion*, novam quisque appararet versionem græcam ad fontes propius hebraicos. Ut *quatuor & plures* tandem existerent *versiones græca*, judæorum calamo, qui hebraica nossent. Nec enim ullus gentium, vel christiano jam nomine, id præstare potis erat, quibus hebraica ignorare ex avita hæreditate contigerat, quibus nihil sanguinis, oris, doctrinæ, judæorum adnatum erat. In tanto jam emendationis apparatu, pene superfluo viso, *Origenes* quidem quinque uno opere complexus est, ut memoria & usus omnium apud posteros conservaretur, sed invidia temporum nobis conspectum negavit, & non nisi *fragmenta* singulorum indulsit, quæ novissime magna sollicitudine *in unum corpus sunt collecta*,

Quandoquidem vero jam ante *apostoli veteri græca versione* erant *usi*, primi patres græci & illam

illam amplexi retinuerunt, aliis relictis, nisi ubi quid obiter exinde esset lucis advehendum. *Græca sic ecclesia*, in patrum fastigio, *fontium hebraicorum*, paucissimis viris exceptis, qui a judæis hebraici quid didicissent, *ignara*, primæ illi imbecilli versioni græcæ acquievit, longa posteritate æmula.

Latinus dehinc *christianus cætus*, si quis græca nosset, & his bonis ut potuit usus est, donec græca illa versio transfunderetur in *latinum novum rivum*, ore novo. Neque potuit latium capere, quod græcia ignorabat, ex judæorum fontibus sacris. Non curatior versio, sed vel par vel deterior. Et hæc *vetus græco-latina* valuit apud omnes, cum melior ac integrior non suppeteret. Cum annis, visum aliquibus consultum, vulgatam illam latinam, ex vulgata græca natam, emendare, ex reliquorum interpretum græcorum genio, Aquila, Symmacho & Theodotione præeuntibus. Quæ *vulgata latina emendatio*, cum fontes hebræos nesciret, cum rivi ex rivis derivarentur, auctoritatem usu iterum acquisivit publicam. *Hieronymo* ajunt commissam similem fuisse operam, latinam veterem ex græca ortam, ex græcis aliis corrigere: Sed & illi injunctum esse certum est, *ex fontibus hebraicis versionem dare latinam novam*. Illud vir præstiterit; hoc quidem, pro fide Hieronymi, præstantius. Sed nec superest hujus, præter duos libellos, *psalmos & ecclesiasten*, qui ex hebraico fonte petiti in tomis ejus supersunt.

Non

Non vane augurantur viri periti, *Hieronymus*, qui ab æmulis ex opere illo, ut videretur novo, vehementer lacesfitus, ut apologiis numerosis vix se contra impetus & contumelias adversantium ac ne vix quidem protegere posset, non fuisse tam beatum, ut *versio nova ad hebraicorum fontium tenorem adornata*, ferretur diu & ad posterorum conspectum transmitteretur; quæ per insidias mox pressa sit & extincta. Vulgatæ versioni latinæ, ex græcis factæ, nomen quidem Hieronymi tandem præfixum; quasi ex hebraicis sic reddidisset, sed fucum detexere viri cordati, fraudis impatientes. Plane non sapere residuam latinam versionem genium & stylum Hieronymi. animadvertum a viris attentis, cum longe discrepet ab exemplis Psalmorum & ecclesiastæ hieronymi: autorem ejus, vel Ruffinum, vel Philonem, vel alium, dictionis quendam spectasse decorem, non sensum genuinum, multo minus fontium integritatem, quam ignoraverit interpret ille. Pervenit adeo ad posteros *reformata illa latina versio*, ast non *ad fontium, sed judaicorum interpretum sententiam græcam*; quæ Hieronymi nomen prætexeret, pro autoritate majore. In manibus jam est exemplar, impressum *Norimberga a. 1512.* forma magna, hac fronte: *Sanctus Hieronymus interpret biblia.* Adjectum epigramma Hieronymum simulat amplius:

*Simachus, atque Theodotion, vel septuaginta,
Addo Aquilam, & quorum nomina lata patent,
Quas*

*Quas per ab hebrais ad graecos, deinde latinos
Biblia migravit, factaque digna legi est,
Concedunt nobis: Me namque interprete solo
Biblia ab hebraeo fonte latina fluit.
Contigit hic relegi per tot modo secula solum
Hieronymum, & cunctos laude praeire viros.*

Os poëtae non satis elutum, frontis fuce dignum,
a nativo Hieronymi ornatu alienum.

Prælongis seculis hoc pigmento fascinata ec-
clesia latina, bona fide usa est illa versione, cum
nemo existeret tam longo temporis tractu, qui
vel posset vel vellet ex fontibus dare meliorem.
Neque noctis est appetere diem, ante, quam
circulus illius elapsus, ut luce orta tenebras re-
tinere non possit, quas amaverat, sole non vi-
so. Ut sua diei & noctis sunt intervalla.

Et Germanis visum postremo non nihil indul-
geri, versione germanica totius codicis sacri, se-
culo XV. Qualem tentasse apud gallos dicun-
tur Waldenses jam olim, sed premere jussi, vi
superiore fortiter urgente. Vernaculo nostro
ore plures una emerferunt seculo illo caligi-
noso, etiam cum notis, pro populo; non sco-
po malo, sed successu infortunato. Omnes ni-
hil obtinuerunt lucis ex fontibus, qui illa tem-
pestate prorsus ignoti. Vulgata latina dedit vul-
go, quod captui videretur respondere. Non
tantum ex latina mala facta erant deteriores germa-
nica, & non ex fontibus, non ex hebraeo vel graeco sed
ex versione, qua a vulgo nomen habet, vel ex rivis
adhuc turbulentioribus, Speculi historialis, vel Hi-
storiarum

istoriæ scholasticæ, derivata fuerant ad unam omnes; verum etiam dicendi genere conscripta erant duro & aspero, horridoque & barbaro; ut hodie earum lectores, germanice periti, a risu sibi temperare non possint; ut sunt verba Mayeri, in historia versionis germanicæ Lutheri, p. 1. Jam in manibus est exemplar, editum Norimbergæ a. 1483. imago seculi a barbarie parum abhorrentis.

Nox admodum longa, multorum seculorum, visa tandem Cesare Maximiliano, optimis literis favente, properare ad auroram, in spem diei; quando viri cordati monere cœperunt, esse tandem aliquando annitendum ad lucem, versione ex fontibus ipsis concinnanda, pro doctrinæ christianæ luce integrius ac proximus cognoscenda. Non erat nuper veritus Valla, theologus italicus, integro libro latinam novi testamenti versionem emendare ex græcis novi fœderis originibus. Quanquam vero hoc studii, pii profecto & inculpato, in discrimen vitæ virum præcipitaret, qui nec virgas publicas evitare posset, præmii pro tam religioso labore amplissimi nomine; non potuit tamen ecclesia, quin Vallæ supplicio commoveretur in idem studium fortius atque impensius. Siquidem ex Valla mox natus Erasmus Germanus, non solum Vallæ opus in lucem dedit primus, imperterritus, idem agens & enixius, sed & omnem industriam impendit in novam ex græcis fontibus versionem novi fœderis latinam, quam intrepidus in lucem

cem stitit a. 1515. Quod opus rudi ætati in supremis collegiorum subselliis, tam visum & novum & execrabile, ut in illud inveherentur turmatim, vel dentibus, si non unguibus laceraturi, cum autore. Sed deo visum & ecclesiæ, misereri tandem orbis nostri, ipsis fontibus, hebraicis & græcis, nostræ fidei & usui tradendis, versionibus aptis præmissis aut comitantibus.

Quemadmodum vero Vallæ, dein & Erasmo, saxa fuere volvenda immania, & mole immensa, pro græcis novi testamenti rebus orbi reddendis, ita & illi, quos ad *hebraicorum codicum sacrorum restaurationem* destinaret numen supremum, crudeliter erant torquendi. Tanti erant fontes sacri, hebraici & græci, in medio christianorum choro.

In *Reuchlinum* primus redibat conatus, seculi XVI. exordio, quando in *primo hebraico elementorum & lexicis opere* a. 1506. passim mone-re non reformidavit, corrigendam esse vulgatam ad hebraicos fontes. Movit eo ipso inferos, qui gregatim in illum cum impetu ruerent, vulgatæ patrocinatori, omnis puritatis expertes, humanitatis doctrinæ ignari, linguarum imperiti, barbaro ore & pectore dicendo scribendoque æternum citius usuri, quam novum illud decus oris & mentis admissuri. Sed deo & ecclesiæ placuit nitidior, serenior, atque cælo proximior rerum facies, fontium sacrorum usu. Quare Reuchlino
ap-

applausit cum cælo tellus mitior atque mollior, primævis illis sæcundissimis imbribus, & scaturiginibus limpidissimis gavisa. Defenderunt hoc studium viri cordati quique, in curiis principum, in academiærum & cœnobiorum confessibus, illorumque hispidam riserunt barbariem, qui mallent cum ranis in paludibus hære, quam cum hominibus prandere, qui mallent nocte coaxare, quam interdiu loqui. Erat in his, orientis lucis avidis, ut atas ferebat, cum aliis & *Faber Stapulensis, Parisiensis theologi*, qui ad fontes adspiraret, versionis melioris cupidus, quod non solum suis in novum testamentum notis significavit, tametsi cum Erasmo alicubi contenderet; sed & aperuit a. 1508. & repetita editione a. 1513. *Psalterio Parisiis edito latino, quinque formis per columnas distributis.* Ut demonstraret, oblique saltem, frustra uni vulgatæ inhæreret, cum jam olim multæ essent concinnatæ versiones. Veteribus italicæ & gallicæ, sive illis populis receptæ latinæ geminæ, junxit & *Hieronymi versionem ad fontes hebraicos concinnatam.* Vidit, neque hoc quidem cariturum invidia, quare apologiam præmittere non neglexit. *Tria, ait, psalteria, tribus columnis altrinsecus e regione positæ, descripta, majores nostri magna diligentia describi curarunt & descripta custodiri, ut in vetustioribus bibliothecis licet adhuc intueri. Et ad hoc emittendum opus pii & religiosi viri, Cartusii & Cælestini, hunc in modum descriptis exemplaribus hu-*

manissime nos iuverunt, atque ad emissionem provocarunt; descentes, tam dignum & insignem patrum nostrorum laborem inter tineas & blattas longo situ deperire. Et ne hoc nimio novum aut insolitum videatur, ante nos graecum psalmorum pentaplum Alexandrinis fecit Origines, cui adjunxit epitomen. Ex quo quidem opere tantum abfuit ut quis eum reprehenderit, ut etiam pro ea re laudes ejus ad tempora nostra perdurent.

Interea apud italos, Prædicatorii ordinis vir, Sanctes Pagninus, Lucensis, de toto veteri testamento ex fontibus hebraicis latine vertendo sollicitus fuit; sed sero lucem opus vidit, ut postea dicitur. Neque enim auderet quisquam tale quid operis aggredi sine Pontificis consensu.

Initium fuit destinatum Reuchlino qui a. 1512. cum codices hebraicos germanis deesse videret, ut aliquid suppeditaret ex codice hebraico, pro studii exercitio, septem pœnitentiales psalmos hebraicos typis describi curavit, addita nova sua latina versione, cum analyfi grammatica; quod tunc plane insolens. Resuscitatum opusculum Witteberge a. 1524. Non pœnitebit gratos & felices posteros, bis terve legere præloquium viri memorabile ad Jacobum Lempum, theologia & juris doctorem, Academia Tubingensis professorem, quo fato, cœli nutu, ad rem hanc arduam suscipiendam venerit. Perrexisset Reuchlinus, in fontium versione inchoatam pertexere telam, versione latina codicum hebrai-

braicorum paranda, nisi illis ipsis annis Colo-
nienses, Hochstratus imprimis, hæreticæ pravi-
tatis inquisitor, cum suo grege, litem illi ex
hebraicis movissent, ultra decem annos, terri-
bili tumultu protensam. Ut sunt optimis in-
stitutis impedimenta proxima, quæ surgere
vetent vel veritatem vel virtutem.

Interea vero quando Reuchlino diutur-
num bellum fuit gerendum pro studiis he-
braicis, cum barbaro exercitu, continuis præ-
liis, præmultis utrinque scriptis, in italia circa
annum 1516. prodiit ex judæo christianus *Felix
Pratenfis*, literis latinis instructus, vir pro illa
ætate doctus, judaicarum rerum abunde peri-
tus, qui a. 1517. *Venetis*, in officina Bombergii,
grande opus Bibliorum hebraicorum, cum
chaldaica versione & commentariis Rabbino-
rum, edidit primus. Hic molitus novam to-
tius veteris testamenti versionem latinam ex
fontibus. Egit hac de re Romæ cum ipso
Pontifice Leone X. edendi licentiam petens.
Sed difficilem invenit Pontificem; nihilque a-
liud concessum fuit, quam *Psalterium* edere
latino novo habitu vestitum: Quod a. 1516. lu-
cem vidit & a. 1522. Haganoræ resuscitatum
est, hac inscriptione: *Psalterium ex hebræo dili-
gentissime ad verbum fere tractatum, fratre Felice
ordinis Heremitarum sancti Augustini interprete,
per summum Pontificem Leonem decimum approba-
tum*. Leonis Pontificis animum suspensum
in epistola ad Leonem non dissimulavit infelix.
Cum quartum, ait, *abhinc mensem Romæ agerem,*

& reverendisſimus atque idem nobiliſſimus ſancta
 crucis, & Corneliorum familia fulgentiſſimum lu-
 men, Cardinales, Pſalmorum tralationem ex hebraeo
 in latinum idioma a me peterent, recuſare nequa-
 quam valui. Inde audacia bona plenus, recto iti-
 nere ad te proficiſcens, totius ſacrae paginae tranſfe-
 renda jus a te petii. Verum, tu rei novitate percul-
 ſus, ut par erat, magna rei autoritatem facili aſſen-
 ſu elevare noluiſti, ſed magis & magis penſitandam,
 & exactiori iudicio examinandam opera pretium du-
 xiſti. Cum vero audiſſes, me prius tralationi
 pſalmorum operam daturum, ut ex eo minoris ja-
 ctura iudicio quantum in reliquis ſperandum eſſet
 facile iudicaretur, propoſito laudato me dimiſiſti.
 Sed cum forte aliis de rebus ut de hoc etiam Petrum
 Bembum tuum alloquerer, virum ſi ingenii acumen
 & morum dexteritatem conſideres, nunquam profe-
 cto ſatis laudatum, conſilium meum laudavit. Me-
 minit Erasmus hujus novi opuſculi, anno eo-
 dem 1516. in epiſtola ad Henricum Bovillum,
 Tomo Epiſt. 1. 2. ep. 10. f. 110. Canuntur in tem-
 plis quotidie, juxta veterum editionem, Pſalmi; &
 tamen extat divi Hieronymi recognitio: extat ejus-
 dem juxta hebraicam veritatem interpretatio. Illa
 leguntur in choris, haec in ſcholis aut domi. Neu-
 tra alteris officiunt. Atque adeo nuper, Felix Pra-
 tenſis pſalterii totius novam edidit interpretatio-
 nem, ab omnibus ſuperioribus admodum diſſiden-
 tem. Quis huic unquam movit tragœdias?

Lutherus, explicaturus vernacule pœnitentia-
 les pſalmos, a. 1518. a vulgata recedens, Hie-
 ronymi & Reuchlini verſiones latinas, pro-
 fon-

fontium sensu, secutus est, vernaculam versionem novam adornans. Quod in præfatione diserte significavit: daß niemand Wunder habe von dem Text dieser sieben Buch Psalmen / ist zu wissen / daß derselbe in etlichen Versen / um Elerer Verstandes willen / über die gemeine translation nach der translation sancti Hieronymi genommen ist / auch darzu beholffen die translation Doctors Joannis Reuchlini in seiner hebreischer septene. Mayerus, in Hist. versionis Lutheri, p. 3. rationem addit: *illas linguas, hebraicam & græcam, nondum satis noverat Lutherus, cum a. 1517. psalmos pœnitentiales ex vulgata, sed adhibita, ut ipse in præfatione auctor est, nova Reuchlini latina versione, germanice transtulit. p. 4. Hanc rem mirifico sibi incitamento esse passus est, ad græcas hebraasque literas penitus addiscendas.* Quod in patmo cum ardore continuatum esse Seckendorfius est professus. Vertit dein psalterium totum vernacule, ad hebraicam sententiam, usus, ut apparet, præter Hieronymum, & Felice Pratensi. Quam primam versionem, existimatam proprius accedere ad hebraicos fontes, quam a secunda illius manu postea profectam, Dickmannus in sua Bibliorum editione, in latere recentioris simul novissime recensuit. Joh. Potkenius, Præpositus Coloniensis, vir eruditus, postquam varios orbes viderat, & in his Æthiopiam, hinc attulit & psalterium, illa dialecto, quod Romæ edidit redux, resuscitavit *Colonia a. 1518. hoc titulo: Psalterium in quatuor linguis, hebraa, græca, chaldaea [æthiopica,] latina.*

Erat hæc ætas resurrectioni cuiusdam mortuorum affinis, quando ipsi *Propheta, cum Mose*, resurrexerunt, suo nativo hebraico ore locuti, quando & *apostoli* in vitam redierunt, græce differentes: Quod in germania, quin toto occidente, sub hoc europæo cælo, prodigio simile. Oriens in occidentem circulo infueto & fato admirabili tunc revolutus, hospites dedit novos, qui omnis in cælo & terra beatæ doctrinæ fuerant doctores quondam, & sunt manentque veritatis æternæ nuncii immortales, qui inter nos ex gentibus prognatos, degerent lati, Erasmo & Reuchlino in Germania præeuntibus, Ximeno illis annis in Hispania adjuvante, Felici Pratenfi in Italia apud Venetos cooperante. Cum Prophetis & Apostolis ex sepulcris prodierunt eadem ætate primi ex judæis græci interpretes, *Ximenii* primum, dein a. 1518. *Francisci Asulani* Veneti, ope. Quomodo *propheta & apostoli*, ut & *judæi Alexandrini*, primæ versionis græcæ autores, eodem ævi hujus momento, ex cineribus suis in lucem simul emerferunt, ut suo opte ore inter germanos palam sua sensa eloquerentur omnes, stupendo orbis revoluti fato, renascentis remotæ & antiquæ veritatis testimonio indubitato, incredibili germaniæ totiusque europæ prosperitate. Illos autem præfentes jam inter nos, quondam imperitas gentes, jam attentos christianos, cum non momento statim, utpote remota dialecto utentes hospites peregrinos, caperent nostrum singuli, *versiones* quoque

que *latina & vernacula* veteribus longe meliores certatim prodierunt, tanquam *prophetarum fidi ministri & interpretes candidi*, ne quid germanis deesset finitimisque populis ad veritatem solide cognoscendam, in reipublicæ universæ salutem, florem, & incrementa. Inter *Latinos* hos prophetarum & apostolorum novos interpretes, novi orbis adjuutores, prima illa ætate in medium prodiit *Sanctes Pagninus, Lucensis, italw.* Tametsi & alii, *Occolampadius* præsertim, partes quasdam seorsim sisterent, integrum tamen corpus sacrum ex fontibus ipsis dare subito non contigit. *Pagninus* autem multis annis, jam a Reuchlini fere exordiis, illud negotium arduum pectore volverat; quod brevi annorum circulo tam magni ponderis opus, & difficultatis sæpe insuperabilis, confici primo illo tentamine nequaquam posset. Vel viginti annos primæ huic versioni, ad fontes sacros, impendit vir solers, ausurus, quod *Ximenius*, hispaniæ primas, Cardinalis, in suo *Complautensi* opere tentare reformidaverat, metu tecto retentus, nemini hanc operam committens, quæ communi tunc futura fuisset terrori. Abstinent ab eo, quod ævum nondum toleraturum videbatur, cui satis, fontes ipsos orbi suscitasse, ausu fat grandi, periculis & odiis exposito formidandis. Quæ tristia fata prævisa opus novum, ad finem a. 1517. perductum, extempore presserunt, quando distribuere vetitum, interdicto romanæ curiæ, tenebrisque sepultum, sigillo impresso

conspēctum publicum negante, donec post preces & pretia, indulgentia & gratia romanæ curiæ singulari, in manus hominum, sero interim, post aliquot annos, venire ægre permetteretur. Quæ obstacula & *Felix Pratenſis* suo exemplo ex ipſo Leonis Pontificis ore tristiſt nuper acceperat, abſterritus. Neque Pagninus non ſenſit hos ignes, qui pariter, cautus & circumſpectus, eundem Pontificem Leonem exorandam vidit, qui opus permetteret novum & inauditum. A. 1518. *Jo. Franciſcus Picus Mirandulanus*, per literas illum hortatus eſt qui memorabile opus hocce maturaret. *Probandus*, inquit, labor ille tuus, & egregie percinax diligentia, in impendendis annis quinque ſuper viginti translationi tuæ, qua non ſenes modo, & decrepiti, ſed pueri balbutientes, & infantiffimi, modo ignari latina lingua penitus non fuerint, compotes futuri ſint omnium myſteriorum.

Auguratus eſt idem, aptam verſionem doctrinæ ſacræ in eccleſia lucem allaturam præclaram, ad ſcholæ tenebras diſpellendas: in philoſophia naturali, & in diſputatrici, qua nunc plurimum in uſu theologia, candidati, præter illa, & condiſcent & admonēbuntur, tractari multas quæſtiones apud ſe, & anxias quidem plurimum, quas eruditiffimi viri vix ope longi ſubſellii diſſolvant, qua quidem quam faciles, quam nullo nexu perplexæ ſint, tua ipſa interpretatione manifeſtum fiet.

Sed & odia præſagit aſpera, exemplo Erasmii, interpretis nuperi græci codicis novi teſta-

sta-

stamenti. Suggestitque apologiam contra in-
 vidia & contumelia morsus venenatos, ipsi-
 us Hieronymi fortuna pari: *Tantum abest, ut,*
qui te summis efferre laudibus deberent, capere an-
sam calumnia merito possint. Inania enim illa ob-
jectamenta, laborasse Hieronymum in utroque testa-
mento, ac partim interpretis, recognitoris partim
& castigatoris officio functum. Quo fieri, uti fru-
stra nunc tantum opera infumatur in vertendis
in nostram linguam literis sacris. Nam pra-
ter antiquam illam ipsius Hieronymi censuram,
in eos homines, qui, quod ipse interpretaretur sa-
cra, iniquo ferebant animo; nec post LXX. inter-
pretes, post Theodotionis & Aquilae editionem, post
hexaplos origenis, novi quicquam saporis admitte-
bant in animum; Et praeter novam illam Erasmi,
qua vituperationibus hujusmodi, ac multa quidem
& eruditione & diligentia, cum respondit verbis,
in factis ostendit, se in castigando laudem, & qui-
dem praecellentem mereri, non inanis laboris nomi-
ne aut condemnari aut suspectum haberi debere.

Dolet simul, Hieronymi operam pristinam
 in versione nova totius codicis contexenda,
 ut & veteribus latinis corrigendis, esse sup-
 pressam, & ad nostra tempora non delatam,
 quam si invidia non suppressisset, multo ho-
 die labore posteros posse supersedere.

Paria idem repetit epistola altera ad Pagni-
 num, an. 1521. *Us pergas oro, ut quod agis agas*
maturius quibus possum viribus obtestor, quo tan-
dem quod inchoatum habes & multis annis versa-
tum in manibus, & cum hebraeo exemplari frequen-

ter collatum vetus testamentum, per te etiam ex
 judaeorum propria lingua in nostram, eorum & li-
 teris approbantibus, magna ex parte conversum,
 aliquando perficere & in publicum dare possis. Ni-
 bil enim veram theologiam nosse volentibus aut gra-
 tum magis aut utile facturus es, quam si novo te-
 stamento, quod nuper (per Erasmus) ad graecum
 exemplar castigatum plurimi legunt, vetus etiam
 habuerint, tua diligentia & opera in nostram ex he-
 braea lingua rite traslatum.

Leonis X. Pontificis indulgentiam ad hoc
 opus pertexendum atque edendum celebrat,
 vel oblique optat: *Qua in re non possum non ha-
 bere & tuo & omnium in literis sacratis bene audi-
 entium nomine, gratias Leoni X. Pontifici Maxi-
 mo, quem ex tuis literis accepi opem tibi contulisse
 non parvam, ut juvare queas ipsarum literarum
 studiosos interpretatione tua. Secutus enim exem-
 plum est Laurentii Medicis parentis sui, cujus fa-
 vore & impensis magna, sic dixerim, gracia pars
 migravit in Latium.*

Defuncto Leone X. sua spe excidisse sibi
 visus Pagninus, indulgentia illa simul extin-
 cta, quam a succedentibus Pontificibus denuo
 impetrare, magni fore laboris praevидit. Sub
 Adriano nihil, qui brevis vitae. Clementio-
 rem speravit Clementem septimum. Ad hunc
 igitur literas dedit, a. 1525. non pro quaeren-
 do jure edendi, nec pro petendis sumptibus,
 cum illud sibi jam tum vindicaret, clemente
 etiam non consulto hos extra Italiam apud
 Gallos jam invenisset, sed pro instituto excu-

cu-

fando, neque adeo ante operis lucem, sed jam ferme edito, & re prope confecta. Absolutum opus *Lugduni* in exordio anni 1527. Cum in Italia edendi nullam vidisset spem, in Galliam commearat, *Lugdunum*, amicorum opera usus. Lugduno Clementi negotium exposuit, cujus quædam capita memoratu digna. Leonem commendat ex locupleti erga institutum hoc gratia: *Leo decimus, tue beatitudinis frater, cui tu Clemens, Pontifex maxime, veluti jure quodam hereditario successus es, in moderanda Petri navicula, me, cum Roma agerem, accito, quam olim elucubraveram utriusque instrumenti translationem, ut sibi ostenderem, benigne ac perhumaniter injunxit. Is, cum aliquot vidisset quinterniones, & ex iis cetera suo præclaro expendisset ingenio, volo inquit, ut meis impensis totus transcribatur liber, & typis, exacte revisus, excudatur. Tum, ut novit tua beatitudo, non modo pro scribis, verum etiam pro parandis iis, que opus erant, excussioni impensas suppeditavit, & sequenti deinde anno nonnulla excussa fuerunt. Sed proh dolor, illo posthac brevi ex humanis subtracto, gravi omnium mœrore, intermissa sunt omnia.*

Lugdunensis editionis fata enarrat ab obitu Leonis difficilia: *Quo vulnere saucius, cum neminem cernerem, qui meis lucubrationibus suppeditias ferret, italia demigrandum censui, Avenionemque concessi, cum ejusdem urbis reverendissimo legato. Ubi peracto ferme triennio, cum mei non fierem voti compos, cum ob chalcographarum rursus ob impensarum inopiam, Lugdunum petere decrevi,*

Dein, jus codices hebraicos de novo transferendi, contra contumelias imperitorum mun- nit, ne Pontifex illis occupatus, remoram in- jiceret, aut interdiceret. Præcipuus autema- tus scrupulus, vulgatam sufficere, ab Hiero- nymo compositam. Quod utrumque negat. *Plerisque alienis lubenter cernentes oculis, & alie- nis ambulantes pedibus, non sincere sacras tractan- tes literas, Habemus, inquit, in manibus divi Hieronymi translationem: Quid insuper opus est a- lia editione? Primum illud animadvertant, qui hæc dicunt, illam non esse divi Hieronymi expositi- onem, sed Philonis ut nonnulli arbitrantur. Qui li- ber adeo vitiosus divo visus est Hieronymo, ut, quanquam de illius erroribus malle se dicit reticere quam loqui, permultis tamen in dictionibus expo- nendis, manifeste ab eo dissenferit. Quis præterea hebraice vel mediocriter eruditus non stomachetur, & moleste ferat, cum plura ac diversa significata, quæ vario modo dictionibus, scriptis atque enuncia- tis, suapte natura conveniunt, sub unam videat di- ctionem temere constipatam? Nec parvi refert, sa- cris in literis, quæ spiritu sancto sunt editæ & per prophetas apostolosque conscriptæ, alienam a verita- te ipsa afferre interpretationem, præsertim doctori- bus, prædicatoribusque veritatis, quibus divinas non licet ignorare literas.*

Novos scrupulos eximit Clementi, inpri- mis, quasi sint minutix, versio & genuina sententia, non attendendæ; Sed cælum, inquit, sacrarum literarum extenditur sicut pellis. Fateor. At non est lacerandum, discernendum- que.

que. Sed, minima, inquit, sunt hæc. At in minimis maximos turpiter labi & hallucinari, non est minimum; ut interim taceam, quod iis minimis maxima excutiuntur. Nam mystica sensa, qua maxima putant, ceu fundamento sensui innituntur literali, iisque minimis interpretamentis. Magna dolia tenuissimis viminibus, ne vinum effundatur, ligata tenentur. Rudera minima sunt, ab iis minimis maximorum moles adificiorum fulciuntur. Vilissima est concha, & pretiosam candidamque continet margaritam. Vilis est siliqua, sed nobile continet granum. Hisce igitur in minimis, (sic enim ipsi appellant,) his in verbis, dictionibus, syllabis, apiculisque literarum, maxima divina sapientia condita sunt mysteria.

In illos, qui sensum scripturæ literalem parvi faciant, minimorumque nomine dehonestare studeant, invehitur porro: *Taxavit & dicit Hieronymus eximios nonnullos gracia scriptores, (patres græcos) qui historicum contemnentem sensum, suo arbitratu maluerunt in allegoriis ludere. Hæc ut sciret minima, & ipse nullos fugit labores, nec iudeos adspersus est doctores.*

Hieronimi exemplum postquam se imitatum dixerat, linguarum ipsorumque fontium longo studio, rabbinorum etiam commentariis consultis, *Nos, inquit, fontem luto cœnoque perturbatum, utcumque purgavimus, quo ipsi e purissimo fonte hausta dulci aqua, & suam & aliorum possint restinguere sitim. Hæc comparatio vulgatæ ac suæ versionis.*

Culpam, qui Hieronymum ausit carpere,
nova

nova versione surrogata, declinat, tum jure communi in omnes interpretes, tum detecta denuo fabula, vulgatam ab Hieronymo esse profectam: *Divum Hieronymum pro nostra virili defendemus, (in notis) quem ut sanctum, ut peritissimum, & colimus & adoramus: Cujus editionem in veteri instrumento neque convellimus, neque damnamus, neque mutamus, neque calumniamur: nullo pacto, quanquam ab illo plerisque dissentimus in locis: Quod & aliis usu venit doctoribus, qui in summa christiane fidei consentientes, aliud legunt, ut Cyprianus, ut Hilarius, ut Ambrosius, ut Augustinus, apud quos non modo diversa, sed & pugnantia comperiuntur. Quanquam eam, que passim legitur, divi Hieronymi germanam editionem haudquaquam esse arbitramur.*

In prologo tandem, quo impenso affectu in scripturæ studium quoscunque vocat, fuse deplorat ecclesiæ & academiæ sui ævi corruptam faciem, quæ non dei ornetur verbo, sed scholæ litibus distrahatur ac deformetur. De suis autem hominibus illi sermo est, non de reformatis, de pontificiis non evangelicis ad Lutheri emendationem. Neque clam Lutheri addictum quis dixerit, in quem antea erat investus. Quod candoris argumentum, Lutheri genio omnino respondet. *Insaniunt, inquit ore Pauli, circa quæstiones ac disputationum pugnas, ex quibus nascitur invidia, contentio, maledicentia, suspiciones male, supervacanea conflictationes hominum mente corruptorum, & quibus adempta est veritas, qui existimant, quæstum esse*
 pic-

pietatem. Hac Pauli verba si toto pectore totisque animis nostri expenderent pensitarentque theologi, ac sermonis divini praecones, humanarumque literarum professores, qui sacras negligunt literas; agnoscerent, suam sapientiam non e supernis descendere, sed terrenam, animale, ac demoniacam esse. Nam quae e supernis est sapientia, primum quidem, ut divus prodidit Jacobus, casta est, deinde pacifica, modesta, tractabilis, plena misericordia & fructibus bonis, absque dijudicatione, sine simulatione. Agnoscerent, fastidita dei pura, simplici, germanaque sapientia, inanibus sophisticisque non esse vacandum quasiuncubis, nec in tot argutiis, congressibus, disputationibus inextricabilibus, etatem esse conterendam, contemptis iis, quae opera pretium est discere docereque. Quippe nimium altercando veritas amittitur, circa veritatem aberratur. Collatio inter dei servos esse debet, non altercatio. Sunt enim inerudita quaestiones, quas rejicere & aspernari monet apostolus. Stultas, inquit, & ineruditas quaestiones respue, sciens, eas parere pugnas. Et rursus: Hac admone, contestans coram domino, no verborum pugnas sequantur, ad nullam utilitatem, ad subversionem audientium: Ceterum prophanas vocum inanitates praeomitto. Ad majorem enim proficiunt impietatem, crescentibus videlicet indies ambitiosis contentionibus. Quippe quo magis admittuntur, hoc magis serpunt, atque succrescunt. Et tamen hisce studiis, quae humana prodidit industria, ardenti animo, mortales incumbunt, pro his digladiantur, singula in his disquirunt, excutunt, rimantur, iterum atque iterum relegunt, exosculantur,

amplectuntur. Attollit studii suum quisque autorem, & emori citius exoptat, quam autoris sui patrocinium deserat. Platonicos, Pythagoricos, Academicos, Stoicos, Cynicos, Peripateticos, Averroistas, Thomistas, Scotistas, se esse jactant, illorumque dogmata penitus habent cognita, memoriter tenent, de instantibus, de relationibus, de quidditatibus ac formalitatibus disputant. Hec solum studia, erudita, subtilia, ac seraphica arbitrantur.

Hic ille Pagninus, post Hieronymum primus, qui, non in coetu nostro, a reformatione, sed in ipso ecclesiae romanae sinu, suo usus jure, omnibus viris peritis communi, sine ordinis discrimine, ausus est, prioribus omnibus corruptis latinis versionibus sepositis, novam fontium hebraicorum parare, & in christianorum publicum usum edere versionem latinam, spretis contumeliis & invidiae susurris, Erasmi animo, genio, & affectu, in novi graeci testamenti nova latina versione, pro veteri vitiata, publice nuper exhibita. Duæ jam latinae totius codicis sacri versiones, una vulgata, ex graecis priscis versionibus, altera ex ipsis hebraicis fontibus. Quod ab apostolorum ævo non erat visum, nec ullo augurio prius prævisum, aut possibile, per communia scholæ fascino, & vulgatae auctoritatem, creditum. Optaverat Reuchlinus, non paravit, impeditus mille modis, nec vidit hanc, priorem defunctus.

Fecit omnino Pagninus, quod potuit, uti fecerant quondam, judæi & christiani, graece & latine vertentes. Præstitit multum, etsi non

non omnia, quod vix expectandum unquam. Laudandus conatus, & juvandi studium, pro veritatis luce. Defuere viro diligenti, ex seculi nimis densa caligine, potiora interpretationis momenta, ex integrioribus bonis literis, antiquitate, historia & geographia. Satis, viam monstrasse secuturis, præeundo, pro juris sui usu. Non metuerat Erasmus contumeliarum strepitum, nec timuit Pagninus invidiæ tela, uterque primus novus interpret, ille totius novi testamenti græci, hic veteris hebraici; uterque in eadem ecclesia romana, eodem ævo, tam longis post prophetarum & apostolorum tempora seculis, sole jam tandem orituro.

Profuit Pagninus & Luthero, vetus testamentum ad fontium hebraicorum sententiam illis annis apparanti, opitulantis pluribus in Academia professoribus.

Videri posset Pagninum æmulatus, vel victurus, Steuchus Eugubinus, italicus, edito itidem *Lugduni a. 1531.* libro, hoc nomine: *Augustini Steuchi Eugubini Veteris testamenti ad veritatem hebræicam recognitio.* Verum, tantum abest, nova hæc esset versio, ut potius versionis Sanctis Pagnini videretur censura, in vulgatæ latinæ defensionem. Nec enim versio, sed notæ quædam in textum sunt, quibus data quavis occasione vulgatam excuset, nomine Hieronymi, quem vulgatæ autorem propugnat. Quam tenues hæc sint observationes, & quam frigida Pagnini reprehensio, per exilem

xilem in Steucho hebraicæ linguæ cognitionem, Munsterus integrius enunciabit, ut detegendæ imbecillitati tempus non sit impendendum. Præstitit interim & Steuchus quod in ipso fuit, per ætatem, cum illa ætas bonas literas illi invidisset, unde & stylus versionis asper.

Successit mox in eodem hoc foro, *Sebastianus Munsterus, Ingelheimensis germanus*, multis in hoc studio monumentis clarus, antecessoribus in hoc genere peritior. Vidit primis Pagnini conatibus deesse permultum, nova aptiore, puriore ac dilucidore versione resarciendum; sed & jus Pagnini, non solum suo etiam exemplo roborandi, sed & adversus cavillationes Steuchi vindicandi, ansam apprehendit. *Quæ nova luculentior versio cum notis in lucem venit Basilea a. 1534.* Ante omnia se munit contra molestos susurros, exemplo Hieronymi: *Audent dicere se zelo dei moveri, etiam quando grassantur & tyrannice saviunt in proximi necem, ob violatam humanam constituiunculam, cujus quidem observantia, nec tantillum meliorem reddit animum, aut ejus promovet salutem. Tali quoque Zelo aut potius invidia laborabant plurimi, divi Hieronymi temporibus, nullibi non insidias struentes viro sancto, non ob aliam causam, quam quod opus pium & sanctum moliretur, nempe veteris instrumenti sinceriores versiones.* De imbecillibus primis versionibus candide pronunciat: *Videbat vir pius & doctus, Hieronymus, Latinos vera & genuina legis atque prophetarum desitatos lectione. Nam septuaginta interpretum editio*

editio, qua tunc locorum ubique receptissima erat, apud
 græcos & latinos, nedum perperam in plerisque locis ver-
 sa fuit, verum & per scriptores atq; sciolos plurimum
 corrupta; id quod & hodie facile patet conferenti edi-
 tionem illam juxta hebraicam veritatem. Ut interim
 taceam, illos non admodum peritos fuisse hebraicæ lin-
 guæ. Id quod vel inviti cogimur fateri, alioquin in plu-
 rimis locis non tam fœde lapsi fuissent. Videbat id in-
 quam, Hieronymus, sicut & Aquila, Symmachus, Theo-
 dotio, atq; multi alii studiosi viri, & hujusmodi errori-
 bus corrigendis animum adjecerunt, quæq; pro virili
 sua, indignum rati, quod cum in omnibus rebus abesse
 debeat depravatio, sacri codices impuritatem admix-
 tam haberent, qui tamen imprimis illustrandi & exter-
 gendi erant, atq; in nitorem suum vindicandi.

Vulgatæ latinæ maculas demonstrat: Non sic
 omnia ad virum ressecarunt priores interpretes, quin pos-
 teteri semper aliquid adhuc emendandum deprehenderint.
 Nam qui hebraicam linguam vel mediocriter est doctus fa-
 cile videbit, interpretem nostrum (latinum) quicumq; tan-
 dem is fuerit, interdum non satis oculatum fuisse. Sensit id
 Nicolaus Liranus, Paulus Burgensis, Joannes Reuchlinus,
 Santes Pagninus, Martinus Lutherus, & Augustinus Steu-
 chus, etiam si is plerumque se vidisse dissimulet. Sed & Ju-
 dai nostram (latinam) in nonnullis locis vident editionem,
 dicentes, eam hebraicæ veritati non per omnia & ad amu-
 sim respondere. Advertimus & nos, jam a viginti annis,
 a tempore, quo sub Conrado Pellicano, fidelissimo præceptore
 nostro hebraicari cœpimus, labos quasdam intolerabiles ir-
 repisse, non tam interpretis culpa quam scriptorum vitio
 Et certe non est perpetuo ad hæc conrrendum.

Contumelias prælagit, quibus oneranda hæc illius nova
 versio: Vereor, ne si quis diligentius illa conetur emendare,
 sicuti omnes pro domini verbo Zelare tenemur, totus contra
 illum commoveatur orbis, excitentur tragediæ, clament om-
 nes, vociferentur, ingemiscant, & nemo moribus & vita

tam alienus sit a christo, qui hic non ostendet, se zelum gerere pro verbo domini, etiam si nunquam opere & veritate illud implere studuit. Qua in re sic cum talibus expostulare caperimus, quarentes, quam ratione sic insaniant, nihil habent, quod respondeant, nisi quod per veteres communis illa editio sit probata. Tanta est enim verustatis consuetudo, ut divi Hieronymi utar verbis, ut etiam confessa plerisque vitia placeant.

Comparat sua cum Erasmo fata, in versionis negotio: Nemo non novit, quantus tumultus superioribus annis excitatus fuerit contra Erasmum, quod corrigere ausus fuerit, ita enim illi loquuntur, sanctum evangelium, & violare rem tam sanctam. Idem mihi eventurum scio, multorum calumnias haud obscure praevidens, qui in hoc theatrum ingredi praesumerim, & veteris testamenti novam tentarem versionem, etiam si sciam me comparatione hujus viri nihil esse.

Post hæc, de autore vulgatæ versionis acturus, præmittit suam sententiam, quod non ignorat, apud eos qui hebraice nesciunt, nihil esse certius, quin divinus Hieronymus illam fecerit editionem, quæ hodie omnium latinorum teritur manibus. Exinde Augustinum Steuchum, Italum illum, aggreditur, qui vulgatam tueri contra Santem Pagninum, omnesque novos interpretes, contenderit. Cum infimulet Steuchus linguam hebraicam tanquam horridam, duram & perplexam, responderet Munsterus, bene dicere Steuchum, quippe quod Steucho fuerit dura & perplexa, in qua vix duas vel tres tenuerit voculas miseras & infelices; qui multis probat, curtam Steucho in hebraicis fuisse supellectilem. Dixerat Steuchus, vulgatæ patronus, inter hanc vulgatam & hebraicam veritatem fere nullam esse differentiam; vulgatamque esse absolutissimam,
Miror homi-
ners

nem, inquit Munsterus, quod sibi ipsi tam parum constet, qui super pentateuchum in pluribus quam sexcentis locis carpit Hieronymum, quem vulgatae editionis asserit autorem. Quae igitur fronte jubet audacter contemnere eos, qui ex hebraorum fonte ostendunt, vulgatam editionem in plerisque locis esse mancā.

Demonstraturus, vulgatae autorem non esse Hieronymum, differentiam vulgatae a sententia hieronymi multis declarat locis, ostendens, longe vulgatam editionem disfidere ab hebraica veritate & ab ipsius Hieronymi interpretatione. Pergit, totius Ecclesiae exemplum sistens, cujus versio vulgata & Hieronymi prorsus differant: Tota editio Hieronymiana in Ecclesiae disfidet a recepta editione. Par ratio Psalterii integri: Extat & genuina Hieronymi versio, quam fecit in psalterium, quae sola satis ostendere potest, receptam editionem non esse Hieronymi. Objicebatur: Hieronymum emendasse juxta fontes versionem graecam, aliorum interpretum editionibus collatis, postea ex hebraicis aliter explicasse: Ut duae illius sint versiones aut interpretationes juxta fontes. Munsterus geminam Hieronymi non agnoscit. Quod adstruit primo genuino exemplo Ecclesiae Hieronymi: Editio Ecclesiae est hebraica veritati per omnia conformis, & illam Hieronymus in commentariis suis explanat, nec est admodum elegans, si latinitatem spectes, cum hebraismi non sint immutati: Vulgata autem est elegans, sed disfidet in plerisque locis ab hebraico textu. De gemina Hieronymiana versione, hebraico textu, consulto, testatur scrupulum: Non est vero simile, quod Hieronymus

correxerit editionem septuaginta ad amussim juxta hebraicam veritatem, illamque commentariis illustraverit, suam vero stylo ornaverit, aliterque verterit, quam hebraicus habeat textus. Veram, non supposititiam, Hieronymianam, hebraicis fontibus respondisse, ita ut judæorum censuram ferre posset, ex ipsius Hieronymi frequentibus effatis, longo ordine probat. Cum Steuchus diceret, vulgatam a judæis corruptam esse clamari, addit Munsterus: *Hinc constat illam Hieronymi non esse, cum Hieronymus hebræorum fretus auxilio, talem fecerit editionem, quam nullus judæus calumniari posset, imo rogaverit amulos suos, ut priusquam lacerent editionem, interrogent judæos, ex judæorum judicio se illam velle aestimari.* Subjungit, Hieronymum in genuina sua versione non fecerat esse linguæ latinæ decorem, sed expressisse hebraicæ linguæ indolem, humili & simplici dicendi forma: Cum ergo vulgatæ autor contrarium secutus sit, sermonis quendam nitorem, sententia a textu hebraico aliena, Hieronymum non esse vulgatæ autorem.

Postquam prolixè asseveraverat Munsterus, non aptum esse hebraicorum fontium interpretem, nisi & Rabbīnorum consulere possit scripta, suam de origine & autore vulgatæ promit conjecturam: *Videtur mihi ea esse vel Theodotionis, vel Aquilæ, vel Symmachi, aut omnium istorum, sed quam latinus aliquis, hebraice indoctus, cultiori adornavit stilo. Facilitum vocat interpretem, sive Rufinus fuerit, sive quicumque alius, qui vel Symmachi, vel aliorum græcorum versionem voluerit*

terris plane ignota fuerunt, ut nostri homines
 in libris sacris hisce, qui ubique topographia ve-
 stigia monstrant, hospites velut in sylvis vaga-
 rentur. Quod doctissimorum etiam interpre-
 tum omnium commune fuit fatum. A regioni-
 bus certe tota qualibet pendet historia, ut igno-
 rata topographia historia nullo modo possit ca-
 pi. Historia sine topographia est musica surdo,
 est pulchra effigies cæco, est error in sylvis &
 desertis. Hic in occidente defectus, inscitia ori-
 entis, optimorum interpretum versiones vita
 privavit & sensu, ut locis ignoratis nec res gesta
 caperentur, quæ non in aëre sed suis locis con-
 tingerunt. Circumstantia loci nervus est primus
 & præcipuus historia. Uti geographia imperitia
 vim & animam historiae negavit, ita & versiones,
 quæcumque demum, sine utroque illo adjumen-
 to, necessario obscuræ, alienæ, peregrinæ & im-
 perfectæ evaserunt. Neque hoc unice in libris
 valet historicis, velut Mosaicis, Josuæ, Judicum,
 Samuelis, regum, similibusque chronicis, sed &
 in ipsis prophetarum orationibus, quæ tantum
 non ubique de patrio solo, per omnes Cananæ
 provincias & oppida, de montibus, fluminibus,
 proventibus maribus, cæli terræque conditione,
 continuo differunt; sed & vicina, imo & remota
 orientis regna, quoad provincias iterum & urbes
 perpetuo nominant. Quæ si lectori & inter-
 preti non sint in oculis, nec oraculum vel unum
 penetrari recte potest, quod semper ad aliquam
 regionem aut oppidum est restrictum, quorsum
 oraculi scopus tendit. Quibus in occidente im-
 pedi-

pedimentis prægrandibus sociata fuit styli hebraici sublimis concisa textura, a græco & romano, multo magis germanico ore longe remota: cujus vim pervidere non est unius alteriusque seculi.

Quamobrem majorum versiones conatus sunt, iique primi, qui posteris imbecillitatem detexerunt occidentis, & peritiæ tenuitatem. Caloaria sunt atq; incitamenta ad pergendum, cum annis & seculis, ad antiquitatis studium curatius, ad historiae & geographiæ orientis scrutamen solertius.

Quæ in parandis fontium hebraicorum versionibus in occidente longis illis seculis infirmitas, ægritudini par, ansam dedit gemino hoc seculo, ut vix inchoatum vertendi ac illustrandi studiū indefesso labore continuarent viri periti per omnes europæ provincias. Jure fontes hebraicos melius rectiusque vertendi omnibus per europam christianis agnito, nulla natio suum illud comüne jus neglexit, sed velut certamine quodam singulæ æmulatæ sunt vicinas, novis melioribusque versionibus apparandis. Hispania, Gallia, Italia, Anglia, Batavia, Dania, Suecia, Polonia, suam quæque peculiarem sortita est, viris doctis enixe eo contendentibus. Vernaculæ illæ omnes, per sua regna. Sed & latinæ, per cunctas iterum terras, subinde aliæ aliæque, in omni religionis ac professionis discrimine, si ve romani sint sine evangelici. Jus omnium omnibus salvum, in ipsa romana ecclesia per Reuchlinum, Erasmum, Pagninum & Munsterum resuscitatum, & ante nos opere ipso exerci-

tum,

tum. Et nos evangelici usi sumus, utimur & utemur eodem jure, quod nostrum, quia commune, sed & a romanis nobis traditum, & ad nos propagatum. Par jus in hoc studio omnium, possessione continua roboratum. Quomodo inter nos hodie, per diversas terras difficillimus hic labor magna nec infelici continuatur industria. Post multos alios, *Smidius Argentoratenfis* novissime novam exhibuit versionem; inter Batavos *Clericus* orsus est similem texere telam. Crescente bonarum literarum cultura, crescet antiquitatis lumen, crescet & fontium ferinitas, ut versiones subinde parentur integrior ac dilucidiores. Qua fortuna gaudebunt posterii, & posterorum nati.

Nos gratias agimus nostris a gemino hoc seculo majoribus, qui suo jure usi, inter romanos & evangelium professos, tentarunt, ut potuerunt, pro sua peritia, & sui ævi luce, fontes exprimerent ore novo, latino vel vernaculo. Utimur avito illo & nostro jure nos quoque, annitentes indefesso labore ad penitentiorem antiquitatis cognitionem, in historia præsertim & geographiæ remotis & neglectis atque implexis circulis penetrandis ac eruendis, ut his etiam præsiidiis instructa nostra ætas, non nihil superiore beatior evadat, & ad intelligendos fontes sacros aptior. Damus posteris, quod nostrum, quod ipsorum, non imminutum atque extenuatum, sed integrius atque aliquanto illustrius, ut non ex neglectu male precentur nobis, sed ex profectu gaudeant, sibi suæque iterum gratulentur posteritati, non segniores futuri nobis & proavis, sed industria vel pares vel superiores.

Deum vero rogamus per omnium salutem, servet illibatam jus, quibus dedit; addat Principibus animum, ut benigne tuncantur, quod regnorum ac subditorum commodis unice facrum est; vires largiatur ingenii illis, quorum opera utitus & utetur, ut veritati & virtuti, ex fontibus sacris, illa via propinqua, solidum ponatur fundamentum,

Scr. d. 24. Aug. M D C C X X I.

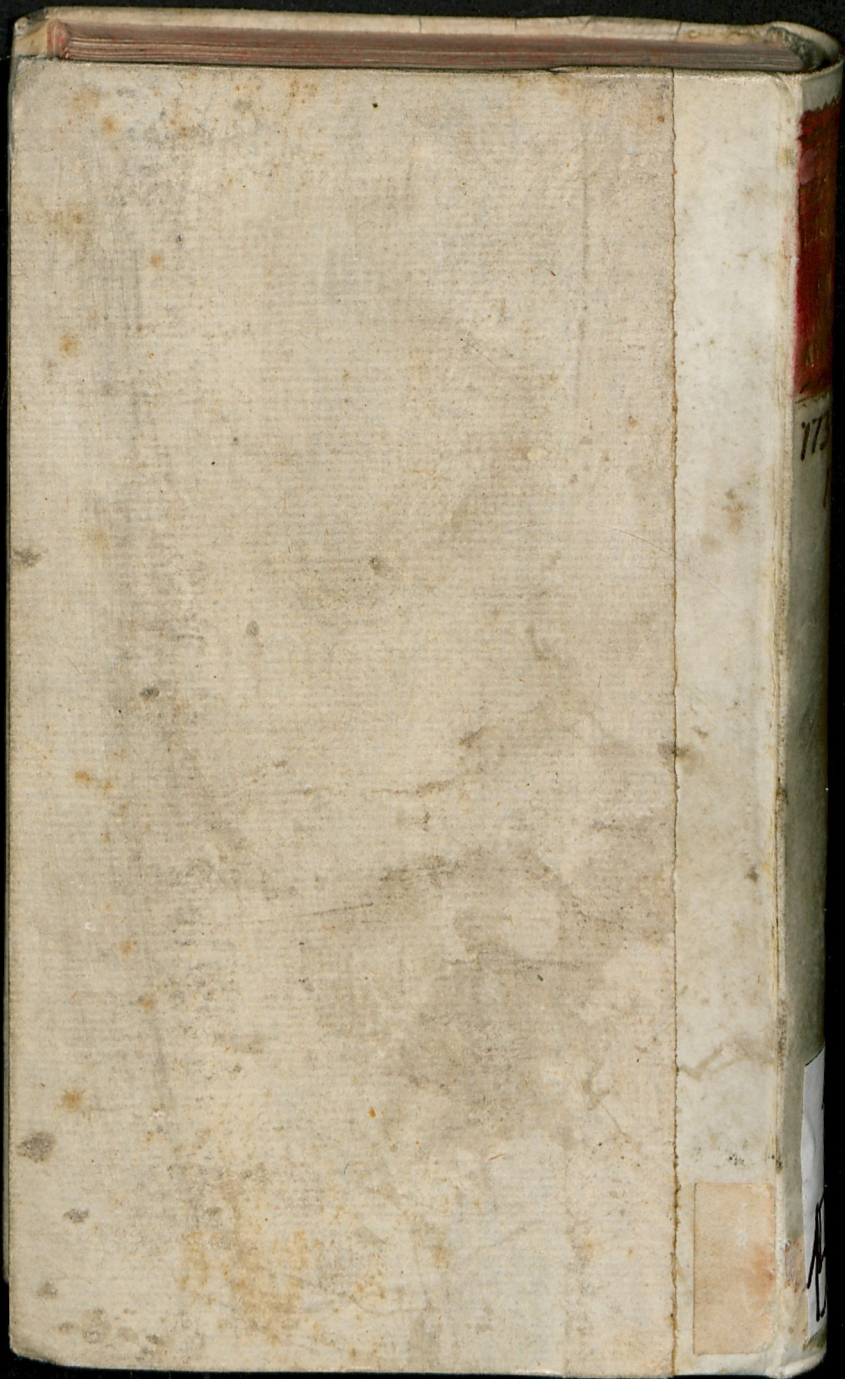
in memoriam solennis feriæ de jure versionis.

153243

X 2321135

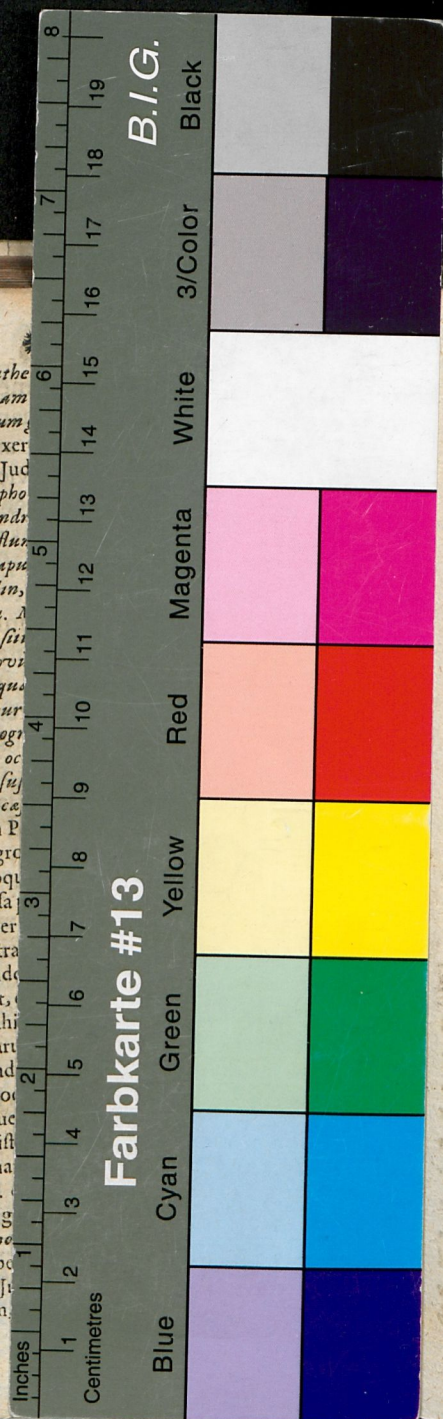
72.

173

Handwritten mark

5
3

BENEFICIUM VERSIONIS FONTIVM HEBRAICORVM, LVTHERI

A. MDXXI. mensibus æstivis, in patmo,

pro versione paranda

hebraicas & græcas literas excolentis

memoria seculari

in academia Julia

A. MDCCXXI. d. XXI. Augusti

publica feria loco

in auditorio illustratum

ab

HERMANNO von der ~~W~~ardt /

Acad. Jul. Sen. & Præp. Mariæb.

Helmstadt,

Typis SALOMONIS SCHNORRII.

MDCCXXI.

